

S Á M I R Á Đ Đ I
SAAMELAISNEUVOSTO
SAMERÅDET
COЮ3 CAAMOB
SAAMI COUNCIL

TRÅANTE JULGGAŠTUS

Tråante 2017

**Sámit leat sierra álbmot ja mis lea riekti eallit ja mearridit iežamet áššiin,
nugo buot earáge álbmogiin.**

**Sámiid eallima vuodđun lea Sápmi,
eanan eadnámet ja beaivi áhččámet árbi
- eatnamat ja čázit gos mii leat eallán áiggiid čađa, olu ovdal
riikkarájaid sárguma.**

Sámeigiella – Gollegiella, guoddá ja nanne oktavuodamet min birrasii ja álbmogi.

**Sámiide lea guhkesáigge geavaheami vuodul šaddan
riekti hálddašit guovlluideamet,
ja mis lea diehtu ja máhttu mo eallit dáid guovlluin.
Dát diehtu galgá leat vuodđun guovlluid ja valljodagaid hálddašeapmái.
Hálddašeapmi mas min dárbbut ja árvvut leat vuodđun,
lea eaktun ahte min servodagat ja eallin ceavzá ja ovdána.**

**Ávvudettiin go čuođi jagi leat gollan das go Elsa Laula Renberg
vuosttaš háve čohkkii sámiid rastá riikkarájaid,
mii oaidnit ahte olu áššit
mat dan vuosttaš čoahkkaneamis ja dan áiggi barggus ledje fáddán,
leat ain odne áigeguovdilát.
Dát áššit galget čovdojuvvot,
vai mii beassat iežamet eavttuid mielde ovddidit servodagaideamet.**

**Vai sámeálbmot beassá eallit olmmožin
ja ávvudit ohpit čuođi jagi geahčen,
fertejit Sámi alcceseaset háhpohalli stáhtat heaitit
rihkkumis min rievtti mearridit áššiideamet birra.**

Sámiid 21. konfereansa, ovddastuvvon Sámiráđi miellahtuservviin, lea čoahkkanan Tráantái 9.–11. beivviid guovvamánus 2017 ávvudan dihte čuohtejagi mearkabeivvi vuosttaš našunála sámikonfereansa v́aras, giitá Tráante go beasaimet orrut d́appe ja cealká:

Sámi álbmogis leat dás vuolábealde čilgejuvvon rievttit;

Buot gáibádusat ja posišuvnnat mat dás buktojit ovdán leat gullevaččat, ja muhtomin jođánit lea ásaiduvvi, álbmotriektenjuolggadusaide;

Geatnegahtta bargat dáid duohtandahkame v́aras, ja bivdá stáhtaid mat lea Sámis dahkat dan seammá.

a. Iešmearrideapmi

Vuođđoláhka ja oktasaš Sámediggi

1. Sámiid riekti iešmearrideapmái vuolgá sámi álbmogis, mii lea okta našuvdna. Áiggiid čađa leat sámit ieža hálddašan kultuvrras, servvodagas, ealáhusaidis ja eatnamiid. Sámiin lea álo leamaš dát rievttit ja earát eai sáhte daid defineret dahje rihpat sámiin.
2. Sámi našuvdna leat dat guhte ellet ja doibmet Sámis, muhto maiddái dat sámit guhte ellet olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid.
3. Bargu vuođđudit Sámedikki mii ovddasta buot sámiid mat gullet sámi našuvdnii galgá álggahuvvot.
4. Stáhtat galget árvoštallat Sámedikki leat dan áсахussan man bokte sámi álbmoga riekti iešmearrideapmái jođihuvvo, ja váldo sámi našuvnna ovddasteaddjin.
5. Norga, Ruotta, Suopma ja Ruošša Federašuvdna berre doarjut ja ii mange láhkai vuosttildit sámi álbmoga dahje sámi našuvnna figgamušaid vuođđudit oktasaš Sámedikki.
6. Sámi našuvdna galgá bargat vuođđudeami ja nannema v́aras oktasaš sámi áсахusaid dakko gos atno leat dárbblašlažžan, ovdamearkka dihte oktasašbargu gielas, oahpahusas, medias, eatnamiid hálddašeamis, riektiásahusas ja hálldahusas.
7. Seammás galget stáhtat gudnejahttit sámi álbmoga- nugo eará álbmogat davviriikkain-geavaheamis rievttis iešmearrideapmái, ii dušše guovddáš d́asis, muhto maiddái guovlulaš ja báikkálaš. Dát buktá mielddis ahte báikkálaš dahje guovlulaš sámi gažaldagat mearriduvvojit báikkálaččat dahje guovlulaččat.
8. Stáhtat galget dahkat vejolažžan ja álkidahttit sámiide bargat riikkarájiid rastá buot osiin, oktan gávppašeami.

Viidodat sámi álbmoga rievttis iešmearrideapmái

9. Stáhtat fertejit dohkkehit ahte riekti iešmearrideapmái- velá dálle go dat geavahuvvo eamiálbmogis nugo sámit- lea riekti geavahit beaktilis váikkuheami daidda bohtosiidda áššiin mat lea dehálaččat sámiide.

10. Riekti iešmearrideapmái lea eará riekti go buohtalastá rivttiin ráđđehallamiidda. Dát buktá mielddis ahte dalle go ii gávna ovttamielalašvuoda šiehtadallamiin, dalle sámiid dáhttu ii galgga leat vuolábealde davviriikkalaš dahje ruošša álbmoga dáhtu.

11. Dán oktavuodas galgá Sápmi dovddastuvvot sierra sámi guovlun, gos sámi riekti iešmearrideapmái lea erenoamáš nanus.

12. Lágaid ja praksisa bokte lea stáhtain geatnegasvuohta dovddastit ja implementeret sámi rievtti iešmearrideapmái.

Sámi álbmoga ekonomalaš sorjjasmeahtunvuohta

13. Stáhtain lea geatnegasvuohta geahččat bearrái ahte gávdnojit ekonomalaš ja materiálalaš eavttut sámi álbmogii dahkat rievtti iešmearrideapmái duohtan.

14. Vai sámit duodas galget máhttit geavahit iešmearrideami, berrejit stáhtat Sámis sihkarastit dan ahte ekonomalaš ja materiálalaš návccat sirdojuvvojit sámi álbmogii. Dát sisaboađut galget šaddat Saemiedigkie háldui, guhte gaskosta oasi sisaboađuin báikkálaš sámi servodagaide, seammá láhkai go davviriikkalaš praksis lea stáhtalaš, guovlulaš ja báikkálaš dásis.

Sámi meroštallan

15. Stáhtat galget gudnejahttit ahte guovddáš oassi sámi álbmoga rievttis iešmearrideapmái lea riekti ahte sii ieža meroštallet makkár ovttaskas olbmot gullet sámi álbmogii.

b. Sámiid riekti eatnamiidda, čáziide ja luonddu valljodagaide

Sámi eanangeavaheapmi vuodđun sámi servodahkii ja rievttálaš vuodđun

16. Vuodđu sámi kultuvrii, identitehtii ja servodahkii lea sámiid čáziid ja luonddu valljodagaid geavaheapmi.

17. Sápmi lea dat eatnamat ja čázit maid sámit leat oamastan ja eaiggáduššan árbevirolaš geavaheami bokte. Sisabahkkemat nugo ruvkket, čáhce-vuoibmi, bieggavuoibmi ja eará “ruoná energiija” ja infrastruktuurva rihpet eatnama Sámis ja gáržžidahttet sámiid eallinbirrasa, ja maiddá sámi territoria, dassázi go dat guovllut leat addon ruovttoluotta.

18. Rievttalaš vuoddu sámi riektái eatnamii, čáziide ja luonddu valljodagaide lea árbevirolaš geavaheapmi. Dása gullet maiddái sáltečáhceguovllut maid sámit árbevirolaččat leat geavahan.

19. Árvvoštallan jus sámi árbevirolaš geavaheapmi lea vuodđudan rivttiid eatnamiidda, čáziide ja luonddu valljodagaide ferte heivejuvvot sámi kultuvrii ja sámioaviliidda rievtti ektui. Jus sámi geavaheapmi territorias lea jodihuvvon sámi kultuvrra mielde dalle lea eanangeavaheapmi lámčán vuoddu eananoamasteapmái.

Riekti ruovttoluotta oažžumii

20. Sámiid riekti eatnamiidda, čáziide ja luonddu valljodagaide eai leat ráddjejuvvon daidda guovlluide maid sámit árbevierus mielde ja ain odne geavahit. Dán riektái gullet maiddái territoriat maid sámit árbevirolaččat leat geavahan, muhto maid leat manahan, jearakehtá sámiin. Dása gullet maiddái guovllut maid duopmostuoluid mearrádusaid bokte lea manahan ovdal go lea šaddan eaktun ahte árvvoštallan sámi árbevirolaš geavaheamis ferte dahkkot kultuvrra vuodul, dahje duodaštuvvot gaskariikkalaš riekteortnega mielde. Dása gullet maiddái guovllut maid leat rihpan militeara doaimmaid váras. Daid galgá demilitariseret.

Sámi oamasteaddjit rivttiide eatnamiidda, čáziide ja luonddu valljodagaide

21. Sámi álbmogis lea riekti oamastit, geavahit, ovddidit ja vákšut eatnamiid, territoriaid ja valljodagaide mat leat sin ja maid sii leat oamastan árbevirolaš oamasteami, geavaheami ja ráđdejumi bokte, dahje eará lámčái háhkan.

22. Njuolggu boadus rievttis ahte ii vealahuvvot lea ahte sámi oamastanrivttiin eatnamiidda, čáziide ja luonddu valljodagaide lea seammadássásaš riekteárvu go muđuid lea oamastanrievttis eatnamiidda dábálaččat. Dát mielddisbukta earret eará ahte olggut berošteddjiin- oktan industriijaalalaš berošteddjiin- dábálaččat ii leat riekti beassat árbevirolaš sámi guovlluide jus dat oamasteaddji guhte guoddá sámi oamastanrievtti ii čielgasit lea miehtan dasa.

23. Sámi boazodoallu lea guovddáš oassi sámi kultuvrras ja lea vuoddu doalaheamis ja ovddideamis sámi giela, sámi kultuvrra ja sámi eallinvuogi stuorra oasis Sámis.

24. Oassin sámi álbmogis lea sámi boazobargiin čielga mearridanriekti territoriaid, infrastruktuorra ja boraspirepolitihka ektui. Stáhtain lea geatnegasvuohka dovddastit dan rievtti.

25. Territoriat ja báikkit main leat bassiárvu leat vuoinjalaččat oalle dehálaččat sámi servodagaide, ja dát galget dovddastuvvot ja suodjaluvvot.

Ruoná kolonialisma

26. Dat bajil namuhuvvon doallá seammá láhkái deaivása “Ruoná Davviriikalaš industriija” ektui, oktan bieggamillovuoimmi, čáhcevuimmi, bárrovuoimmi jna, mat gilvalit árbevirolaš sámi eanangeavahemiin. Sámi ealáhusat – oktan boazodoaluin – lea buot eanemus ruoná. Sámit leat álo geavahan ja dahket dan ain ge sin árbevirolaš guovlluid ekologalaččat ovddasvástideaddji ja bistevas vugiid mielde. Boađus guhkes áigásaš geavaheamis Sámi eatnamis lea guođđán unnán mearkkaid mat odne eai bálljo leat gávdnamis. Dat ahte davviriika olbmot galget eksploateret dáid sámi guovlluid oalle viidát, “Ruoná energiija” namas lea danne paradoksa.

Turisma

27. Stáhtat fertejit ovttas sámi álbmogiin, koordineret movt ovddidit turismma mii guoská sámi kultuvrii ja Sápmaí. Stáhtat fertejit sihkkarastit dan ahte turismaindustriija doaibmá bistevas vuogi mielde kultuvrralaččat, sosiálalaččat ja ekonomalaččat.

28. Sámiid 21. konfereansa bivdá Sámi parlameanttaid, ovttasráđiid turismaindustriijain, čohkket rávvagiid das movt bures doaibmat sihkkarastin dihte ahte váldá vuhtii sámi kultuvrra, sámi servodaga, eallinvuogi ja luonddu.

Vuoittuid juohkin

29. Dalle go industriijain lea lohpi doaibmat sámi oamastanrievtti guoddi dahje árbevirolaš guovlluin de lea rievttiguoddis riekti oaččut buori oasi dain vuoittuin maid dat industriijadoaibma buktá.

c. Sámi giella, árbevirolaš máhttu ja árbevirolaš sámi ovdanbuktimat

Láhkačállin ja policy:at

30. Vuolggasadji stáhtaid politihkas ja policy:as sámi giella, sámi árbevirolaš máhttu ja árbevirolaš sámi ovdanbuktimiid ektui galgá leat dat ahte dat leat nannosit čadnon min árbevirolaš eanan- ja ássanguovlluide.

Oahpahusat

31. Vuolggasadjin lea buot sámi mánáin riekti oahpahussii, oktan ovdaskuvlaoahpahussii, sámegeilas ja sámigillii ja dat galgá muđuid leat heivehuvvon sámi kultuvrii.

32. Stáhtain lea geatnegasvuohta implementeret dán rievtti beaktilis láhkái. Sámi árbevirolaš guovlluin lea riekti sámi oahpahussii ja sámegeilli ollislaš. Maiddái olggobealde sámi guovlluid lea sámi mánáin riekti oazžut oahpahusa sámiid kultuvrra birra ja sámegeillii.

33. Deattuhuvvo ahte ii leat mánáid geográfalaš ruovttubáiki mii mearrida man muddui sámi mánáin, sin kultuvrralaš duogáža gullevasvuoda geažil, lea riekti sámi oahpahussii ja

sámegillii. Báikkálaš ja guovlulaš subjektiivvalaš politihkalaš mearrádušat eai oaččo leat dat mat mearridit jus sámi mánát ožžot dan oahpahusa masa sis leat riekti vai eai.

34. Sámi mánáid oahpahuš galgá leat heivehuvvon sin kultuvrralaš duogážii sihke sámi árbevirolaš ássanguovllus ja olggobealde daid. Sihkkarastin dihte seammadássásaš oahpahusa galget beaktilis bijut dahkkot maid bokte sámi mánát ožžot váldit oasi sin sámi kultuvrras.

35. Sámi mánáid oahpahuš, gean vánhemat doibmet árbevirolaš sámi ealáhusain dahje kultuvrras, galgá hábmejuvvot nu ahte mánáin lea vejolašvuhta oasálastit dáin doaimmain.

36. Sihkkarastin dihte bajil namuhuvvon čuoggáid lea dárbbášlaš nanusmahttit sámi oahppoplána ja oahpaheddjiid oahpahusa sámi sávaldagaid mielde.

Rávesolbmuidoahpahušat ja hárbhallioahpahušat

37. Stáhtat galget, nu bures go vejolaš lea, bargat dohko ahte sámi rávesolbmot main ovdal ii leat leamaš liiba oahppat sámi giela, historjjá ja árbevirolaš máhtuid ožžot vejolašvuoda dahkat dan. Seammá láhkái galgá duohta vejolašvuhta fálojuvvot sámegielat rávesolbmuide oahppat ja ovddidit čállingelbbolašvuoda ja giellaoahpa sin eatnigielas.

Sámi báikenamat

38. Stáhtat galget almmolaččat dohkkehit ja čalmmustahttit árbevirolaš sámi namaid váriin, jávrriin, eanuin ja eará báikkiin ja ássanbáikkiin.

Árbevirolaš máhttu ja árbevirolaš ovdanbuktinvuogit

39. Sámiin lea riekti ieža mearridit árbevirolaš sámi máhtus ja árbevirolaš sámi ovdanbuktinvugiin.

40. Dalle go geavataččat lea vejolaš sámiin hálddašit dakkár dieđuid ja ovdanbuktinvugiid mat juo gávdnojit das man konvenšunalla immateriála riekti čilge leat "the public domain", dalle lea sámiin riekti oassái dan vuoittus mii šaddá das go geavaha dakkár máhtu ja ovdanbuktinvugiid.

41. Stáhtat galget implementeret dáid rivttiid lágaid bokte, oktan turismaindustriija ektui, gaskariikkalaš šiehtadusaid bokte ja gaskariikkalaš ovttasbarggu bokte, gaskariikkalaččat ja sisriikkalaččat, eastadit lágahis geavaheami sámi árbevirolaš máhtus ja sámi árbevirolaš ovdanbuktinvugiin.

Sámi dearvvašvuhta

42. Sámiin lea riekti buoremus vejolaš dearvvašvuhtii, oktan psyhkalaš dearvvašvuhtii. Stáhtat galget fállat dearvvašvuodabálvalusa mii gielalaččat ja kultuvrralaččat lea

heivejuvvon sámiide.

43. Dán rievtti galget stáhtat implementeret nu ahte sii dohkkehit sámi rivttiid, garvet sámiid vealaheami ja olgguštahttima, ja ahte sámi olbmuid givssideapmi heaittihuvvo.

Akademiija ja dutkan

44. Dutkan mii lea dehálaš sámiide lea ávkkálaš sihke sámiide ja eanetlogu servodagaide. Dasto galgá sámi iešmearrideapmi dutkamis mii lea dehálaš sámiide nannejuvvot.

45. Dutkanásahusat galget bargat ovttas sámi servodagain go lea sáhká dutkanetihkalaš njuolggadusaid birra sámi dutkamis.

(Vuodđogiella: ruotagiella)